

รายงานสรุปจากงานเสวนาเปิดตัวหนังสือ:

“ทบทวนและต่อยอดทฤษฎีและนโยบายต่างประเทศของไทย

ต่อยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก จากมุมมองส่วนภูมิภาค”

เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2569 กรุงเทพมหานคร

กิจกรรมในครั้งนี้สืบเนื่องจากโครงการวิจัยเพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างการแข่งขันของมหาอำนาจโลกกับพลวัตด้านการปกครองในระดับท้องถิ่นในหลากหลายภูมิภาคของประเทศไทย โดยอาศัยความเชี่ยวชาญเชิงพื้นที่ของคณะผู้วิจัยซึ่งเป็นคณาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมหาวิทยาลัยในภาคต่าง ๆ ซึ่งนำโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤตม์ เจริญศรี คณะรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การศึกษาวิจัยนี้เน้นย้ำความสำคัญของการผนวกมิติการปกครองและบริบทของท้องถิ่นเข้ากับการทำความเข้าใจประเด็นนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เมื่อโครงการเสร็จสิ้น คณะผู้วิจัย ร่วมกับมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ สำนักงานประเทศไทยจึงได้จัดพิมพ์งานวิจัยชิ้นนี้ออกมาเป็นรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ข้อค้นพบและมุมมองเชิงวิเคราะห์ซึ่งจะได้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและต่อยอดทางวิชาการต่อไป

การเสวนาช่วงที่ 1:

ในช่วงเปิดงาน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤตม์ เจริญศรี ในฐานะหัวหน้าโครงการ ได้เริ่มตั้งคำถามต่อการผูกขาดความรู้ทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ผ่านมุมมองของรัฐ โดยมีกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางการกำหนดนโยบายทั้งหมด ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับความต้องการและบริบทจริงที่มีความแตกต่างและหลากหลายของพื้นที่ต่าง ๆ นอกเขตเมืองหลวง คณะผู้วิจัยจึงมุ่งหวังที่จะสร้างพื้นที่ทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจว่าพลวัตของระเบียบโลกและยุทธศาสตร์มหาอำนาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ระดับภูมิภาคอย่างไร โดยเน้นการสร้างพลัง (Empowerment) ให้แก่ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นในการตระหนักถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ซ่อนทับอยู่ในชีวิตประจำวัน งานวิจัยนี้จึงเป็นการรวมตัวของนักวิชาการในภูมิภาคที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะถิ่นเพื่อพัฒนาชุดคำอธิบายการระหว่างประเทศ (IR) ในมิติ “ถิ่นฐานาภิวัตน์” (Localisation) ที่ก้าวข้ามการมองรัฐเป็นองค์ประกอบเดียวจากส่วนกลาง

ดร. ธนเชษฐ วิสัยจร หนึ่งในผู้เขียนและร่วมวิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้อภิปรายเน้นย้ำถึงความสำคัญของเส้นแบ่งเขตแดนทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ก่อนการสถาปนาเส้นเขตแดนรัฐชาติสมัยใหม่ โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีที่มีความเชื่อมโยงทางชาติพันธุ์ ภาษา และวิถีชีวิตกับประเทศลาวและประเทศกัมพูชาอย่างลึกซึ้ง ในมิติการต่างประเทศ จังหวัดอุบลราชธานีได้รับผลกระทบโดยตรงจากพลวัตภูมิรัฐศาสตร์ตั้งแต่ยุคอาณานิคม ยุคสงครามเย็น ในฐานะที่ตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกา จนถึงความขัดแย้งชายแดนไทย-กัมพูชาในปัจจุบัน โดย ดร. ธนเชษฐ เสนอให้มองพื้นที่อุบลราชธานีเป็น “ศูนย์กลาง” แทนการเป็นพื้นที่ชายขอบ เพื่อเปิดโอกาสให้ตัวแสดงในท้องถิ่นทั้งภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทในการดำเนินการทูตระดับท้องถิ่น (Paradiplomacy) ที่ตอบโจทยความมั่นคงที่มีใช้ทางการทหารและเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน

ดร. ธวัชชัย วรกิตติมาลี หนึ่งในผู้เขียนและร่วมวิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของมหาอำนาจผ่านความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (Official Development Assistance - ODA) ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยพบว่าแต่ละประเทศมีแนวทางที่แตกต่างกัน โดยประเทศญี่ปุ่นเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพและการถ่ายทอดความรู้เชิงเทคนิคในฐานะพี่เลี้ยง ส่วนสหรัฐอเมริกาผูกโยงความช่วยเหลือกับประเด็นธรรมาภิบาลประชาธิปไตย และความมั่นคงในลักษณะหุ้นส่วน ขณะที่ประเทศจีน เน้นการลงทุนระดับรัฐต่อรัฐผ่านโครงการ เช่น โครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative - BRI) โดยปราศจากเงื่อนไขทางการเมืองแต่เน้นมิติทางธุรกิจเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการรับรู้ของท้องถิ่นต่อมหาอำนาจทั้งสามประเทศมีความหลากหลายตามวัตถุประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ที่มหาอำนาจนั้น ๆ นำเข้ามาในพื้นที่

ดร. อนุสรณ์ ชัยอักษรเวช อีกหนึ่งผู้ร่วมเขียนและร่วมวิจัยจากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มีข้อเสนอหลักโดยมุ่งเน้นที่การมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐและผลกระทบระดับล่าง โดยเฉพาะบทบาทขององค์การระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อชีวิตจริงของคนในพื้นที่ภูมิภาค ซึ่งมหาวิทยาลัยในภูมิภาคได้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางความรู้ ที่รับเอานโยบายจากส่วนกลางมาตีความและปรับใช้ให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น ผลการศึกษาพบความแตกต่างในการจัดการเรียนการสอนโดยมหาวิทยาลัยภูมิภาคมักบรรจุวิชาขององค์การระหว่างประเทศเป็นวิชาพื้นฐานเพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องความร่วมมือตั้งแต่ระยะแรก ในขณะที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ กำหนดให้รายวิชาดังกล่าวอยู่ในกลุ่มรายวิชาบังคับของปีการศึกษาที่สูงกว่า ดร. อนุสรณ์ยังเสนอแนะให้บูรณาการทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน เช่น ทฤษฎี Constructivism เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการให้ความหมายต่อระเบียบระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยาสมีน ชัตตารัตน์ ผู้เขียนและร่วมวิจัยอีกท่านจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อธิบายว่าพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีบริบทเฉพาะตัวที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่น เนื่องจากมีตัวแสดงข้ามชาติและองค์การระหว่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนสันติภาพ การเรียนการสอน IR ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์จึงเน้นการบูรณาการความเชี่ยวชาญเฉพาะถิ่น (Regional Specialisation) เช่น การสอนประวัติศาสตร์การทูตผ่านมุมมองโลกมุสลิมเพื่อตอบสนองต่ออัตลักษณ์ของนักศึกษาและชุมชน นอกจากนี้ยังเน้นการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากนโยบายระดับโลกที่มีต่อวิถีชีวิตท้องถิ่น เช่น กฎระเบียบการประมงของสหภาพยุโรป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงผู้รับความรู้สู่การเป็นผู้ร่วมสร้างจากฐานข้อมูลพื้นที่จริง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นรุตม์ เจริญศรี หัวหน้าโครงการวิจัยและบรรณาธิการ ได้กล่าวถึงแนวทางการสอน IR ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งมุ่งเน้นการทำเรื่องระหว่างประเทศให้เป็นเรื่องใกล้ตัวผ่านการเชื่อมโยงเหตุการณ์โลกกับวิถีชีวิตประจำวันของนักศึกษา เช่น การวิเคราะห์ที่มาของพลังงานไฟฟ้าหรือผลกระทบของสงครามในต่างแดนต่อราคาปุ๋ยของเกษตรกรในพื้นที่ ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่านักศึกษาในภูมิภาคมีจุดแข็งในการระบุตัวตน (Identify) ที่เชื่อมโยงกับปัญหาร่วมระดับภูมิภาค เช่น ประเด็นแม่น้ำโขงหรือมลพิษข้ามพรมแดน ได้ลึกซึ้งกว่านักศึกษาในกรุงเทพฯ การเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นการสร้างกรอบแนวคิดที่ให้นักศึกษาสามารถนำความรู้เชิงพื้นที่ไปปรับใช้เมื่อต้องเข้าสู่ตลาดงานในอนาคต พร้อมทั้งตระหนักถึงความสลับซับซ้อนของการเข้ามาของมหาอำนาจในพื้นที่ภาคเหนือ

โดยสรุปการเสวนาช่วงแรก ดร. ครองขวัญ ไตรทองอยู่ นักวิเคราะห์อาวุโส จากศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ (International Studies Center - ISC) กระทรวงการต่างประเทศ ในฐานะผู้ดำเนินการเสวนา ได้สรุปประเด็นเนื้อหาและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า นโยบายการต่างประเทศของไทยในอดีตมีลักษณะกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างระหว่างนโยบายส่วนกลางและความต้องการของท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม กระทรวงการต่างประเทศได้ให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นอันดับต้น ๆ และตระหนักว่าพื้นที่ชายแดนคือจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ มุ่งหวังที่จะใช้การทูตเพื่อการพัฒนา (Development Diplomacy) ในรูปแบบของความร่วมมือ (Cooperation) แทนการเป็นเพียงผู้รับความช่วยเหลือ เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและมาตรฐานระหว่างประเทศให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น โดยเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการบูรณาการข้อมูลจากฐานรากเพื่อให้นโยบายต่างประเทศตอบโต้ผลประโยชน์ของประชาชนไทยอย่างแท้จริง

การเสวนาช่วงที่ 2:

ดร. ธนเชษฐ วิสัยจร อธิบายถึงการเรียนการสอน IR ในพื้นที่ชายแดนที่เน้นการสร้างความรู้ในอัตลักษณ์ที่อยู่ตรงกลางระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับประเทศเพื่อนบ้าน สำหรับประเด็นสันติภาพในความรู้สึกของคนชายแดน พบว่าแม้จะยังมีความเกลียดชังหรือชาตินิยมหลงเหลืออยู่จากอิทธิพลของสื่อ แต่บทเรียนจากการปะทะในอดีตทำให้คนในพื้นที่ไม่ต้องการการสู้รบ เนื่องจากตระหนักถึงความยากลำบากในการอพยพและการใช้ชีวิต ท้ายที่สุด มีการมองทิศทางโอกาสในอนาคตโดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ความหวังจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ อย่างเช่นสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 6 และระเบียงเศรษฐกิจ East-West ความร่วมมือทางเศรษฐกิจผ่านเขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโนในประเทศลาว และอุปสรรคจากปัญหาพื้นที่ทับซ้อนใน MOU 43 รวมถึงระเบิดตกค้างในพื้นที่สามเหลี่ยมมรกตที่ขัดขวางการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยาสมิน ชัตตารได้ทิ้งท้ายถึงการพัฒนาพื้นที่ชายแดนที่เผชิญกับภาวะ "Lock potential" หรือการปิดกั้นศักยภาพจากอคติทางชาติพันธุ์และ Hate Speech โดยเฉพาะการมองผู้มีความสามารถทางภาษาและวัฒนธรรมมลายูหรือมุสลิมเป็นภัยคุกคามด้านความมั่นคงแทนที่จะมองเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจในการเชื่อมต่อกับโลกมุสลิม ส่งผลให้เกิดปัญหาหาสมองไหลไปยังประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญ คือการขาดแคลนนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะถิ่น (Area Studies) งบประมาณวิจัยที่กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และระบบประเมินที่เน้นวิทยาศาสตร์มากกว่าสังคมศาสตร์ รวมถึงการขาดเครือข่ายทางวิชาการที่เข้มแข็งในระดับภูมิภาคที่จะช่วยยกระดับการศึกษา IR ให้ตอบโต้พื้นที่จริง

การถาม-ตอบและแสดงความคิดเห็น:

ภายหลังการเสวนาทั้งสองช่วง คณะผู้วิจัยและผู้ดำเนินการเสวนาได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมจากหลากหลายภาคส่วนได้ถามคำถาม รวมทั้งแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

ผู้เข้าร่วมเสวนาท่านหนึ่ง ได้เริ่มต้นเสนอให้ทำลาย "Black Box" ของนโยบายต่างประเทศที่ถูกผูกขาดโดยกระทรวงการต่างประเทศและฝ่ายความมั่นคง โดยมองว่านโยบายต่างประเทศ

คือนโยบายสาธารณะรูปแบบหนึ่ง พร้อมนำแนวคิด Governance มาปรับใช้ เพื่อให้รัฐทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนที่ทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นแทนการรวมศูนย์อำนาจ

รวมถึงนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้นำเสนอการมอง IR ในรูปแบบสามเหลี่ยมความสัมพันธ์ ที่ต้องบูรณาการร่วมกับรัฐประศาสนศาสตร์ (PA) เพื่อจัดการนโยบายในพื้นที่และการปกครอง (Government) เพื่อทำความเข้าใจรากเหง้าของปัญหาและอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยยกตัวอย่างการแก้ปัญหาภาคใต้ในอดีตที่ใช้การเมืองนำการทหาร เพื่อเคารพอัตลักษณ์คนในพื้นที่

นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมเสวนาอีกท่านหนึ่ง ได้ชี้ให้เห็นปัญหาการไม่กระจายอำนาจในการสร้างองค์ความรู้ โดยเปรียบเทียบกับโมเดลจีนและอินเดียที่มหาวิทยาลัยภูมิภาคจะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะพื้นที่ พร้อมเสนอให้มีนักวิเทศสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น (อบจ.) และเรียกร้องให้มีการศึกษาบทบาทของผู้แทนราษฎรรวมทั้งนักการเมืองท้องถิ่นชายแดนในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยต่อประเทศเพื่อนบ้านอย่างจริงจัง

ในตอนท้าย ผู้เข้าร่วมเสวนาอีกท่าน ได้เสนอการวิเคราะห์รัฐไทยผ่านกรอบไตรลักษณ์รัฐอันประกอบด้วย ความมั่นคง การพัฒนา และการมีส่วนร่วมตามแนวทางประชาธิปไตย และชี้ให้เห็นว่าการกำหนดนโยบายมักถูกจำกัดด้วยวิธีคิดแบบราชการและการรวมศูนย์อำนาจแบบอาณานิคมภายใน พร้อมเสนอให้มองประเทศไทยเป็นพื้นที่เปิดที่มีจังหวัดติดชายแดนและชายทะเลจำนวนมาก จึงควรให้ความสำคัญกับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคใหม่